

УДК: 37.015.3+159.924

© Саврасов М.В., Гунько Л.В., Чернякова О.В., 2014 р.

М. В. Саврасов, Л.В. Гунько, О.В. Чернякова
Донбаський державний педагогічний
університет, м. Слов'янськ

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ ПРИРОДНИЧОГО ТА ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛІВ НАВЧАННЯ

Дане дослідження присвячене проблемі вивчення структурних та функціональних характеристик креативності особистості школярів природничого та гуманітарного профілів навчання. Аналізується теоретичне підґрунтя проблеми креативності та створюються передумови для системного дослідження даного феномену та особливостей його прояву.

Ключові слова: особистість, розвиток, креативність, творчість, школяр, профіль навчання, емоційні та мотиваційні складові креативності.

Н.В. Саврасов, Л.В. Гунько, О.В. Чернякова СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КРЕАТИВНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ ЕСТЕСТВЕННОГО И ГУМАНИТАРНОГО ПРОФИЛЕЙ ОБУЧЕНИЯ

Данное исследование посвящено проблеме изучения структурных и функциональных характеристик креативности личности школьников естественного и гуманитарного профилей обучения. Анализируются теоретические основы проблемы креативности и создаются предпосылки для системного исследования данного феномена и особенностей его проявления.

Ключевые слова: личность, развитие, креативность, творчество, школьник, профиль обучения, эмоциональные и мотивационные составляющие креативности.

N.V. Savrasov, L.V. Gunko, O.V. Chernyakova THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL PECULIARITY OF CREATIVITY BY PUPIL OF NATURAL AND HUMANITARIAN PROFILE OF STUDY

This research is devoted the problem of investigation by structural and functional characteristics the creativity of personality by pupil of natural and humanitarian profile of study. We analyze of theoretical foundation by problem of creativity, also we founded base for systematical this phenomena and some peculiarity of it.

Key words: personality, development, creativity, creation, pupil, profile of study, emotion and motivation components by creativity.

Постановка проблеми. Трансформація освіти спрямована на формування і розвиток творчої людини, здатної до створення національних та

світових зразків культури та духовності. У системі сучасних вітчизняних психологічних уявлень креативність розуміється переважно як незвідна до інтелекту функція цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик, рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості.

Аналіз значної кількості робіт даного плану та погляд на підняті у них проблеми з позиції класичної теорії здібностей дає змогу виокремити певний клас психічних явищ – творчих здібностей особистості. У закордонній психології близький за змістом клас явищ більш відомий під назвою креативності, де він вивчається переважно у прикладних аспектах.

Але на сьогодні у доступній нам літературі відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність з позиції теорії особистості, виділення та системного аналізу основних її складових, перш за все, емоційних та мотиваційних складових креативності особистості, особливо в залежності від рівня та профілю навчання, професійної підготовки та професіоналізації особистості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дж. Гілфорд виділив чотири основних компоненти креативності: оригінальність як здатність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді; семантична гнучкість – як здібність виявити основні властивості об'єкту і запропонувати новий спосіб його використання; образна адаптивна гнучкість – як здібність змінити форму стимулу таким чином, щоб побачити у ньому нові суттєві ознаки і можливість для їх використання; семантична спонтанна гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї у нерегламентованій ситуації [10].

Серед найбільш змістовних ознак креативності особистості В.М. Дружинін зокрема виділяє широту інтересів та зацікавленість, мрійливість, чуттєвість, вразливість, багатий внутрішній світ, естетичну чутливість, здатність діяти всупереч поглядам більшості оточуючих, природність, безпосередність та емоційність [2, с. 240].

На думку М. Й. Меєровича, розвиток креативності особистості учня визначається переважно рівнем творчих здібностей його шкільного вчителя, за умов успішної підготовки якого можна готувати у великій кількості творчо продуктивних випускників шкіл. Розглядаючи творчість виключно з позицій продуктивного мислення, він пропонує використовувати при підготовці творчих педагогічних кадрів технологію розв'язання винахідницьких задач [5].

Як вважає О.А. Кривопишина, дослідження проблеми розвитку креативності, особливо у період юнацького віку, знаходяться на Україні на недостатньо високому рівні, як у теоретичному, так і у методологічному

аспектах та пропонує використовувати для цього метод аналізу літературної творчості юнаків [3].

О.К. Любчук наголошує, що методи вивчення креативності як здібності до творчості, що наявні у сучасній психології, не є ефективними. Творчий розвиток особистості у процесі навчальної діяльності, на думку авторки, потребує дотримання певних організаційних вимог до навчання, оскільки творча активність виступає як набута дитиною в процесі психічного розвитку якість [4].

Т.М. Третяк, розглядаючи стратегії комбінування як визначальні у технічній творчості учнів, зауважує що функціональне та структурне комбінування у процесі розв'язання учнями технічних задач має гармонійно поєднуватись, оскільки відставання функціонального комбінування від структурного є причиною наявності в процесі розв'язання учнями конструктивно-технічних задач прагнення предбавити функцію через неадекватні поєднання структур. Таким чином, в якості креативних здібностей учнів до розв'язання технічних задач можна розглядати комбінування аналогів, структурних груп та функцій [8].

Досліджуючи особливості прояву стратегій творчого мислення у обдарованих старшокласників, Л.Г. Чорна зазначає, що «...розкриття природи обдарованості через її когнітивно-мотиваційні характеристики допомагає по-іншому поглянути на проблеми виховання та навчання творчої обдарованості, розуміння процесу детермінації розвитку творчих здібностей, загалом на формування творчої особистості» [9]. Водночас, автор стверджує, що виховання в обдарованих дітей ціннісного ставлення до власних проявів здібностей, вміння приймати рішення, регулювати поведінку, осмислювати дійсність, відшукувати прихований смисл речей та висловлювати власне ставлення до них сформує у процесі навчальної діяльності старшокласників творчу спрямованість та творчу організованість. Тобто, усі вище перелічені фактори можуть розглядатися нами у якості чинників креативних здібностей старшокласників у процесі навчальної діяльності та навчально-виховного процесу.

І.В. Розіна, вивчаючи особливості розвитку креативних форм мислення у підлітковому віці, встановила наявність тісних зв'язків між процесуальними характеристиками вербальної та візуальної креативності протягом всього підліткового віку, що, на думку авторки, засвідчує внутрішню узгодженість, цілісність та взаємну обумовленість у розвитку структурних компонентів креативності [7]. Також авторкою доведено, що розвиток змістовних характеристик креативності тісно пов'язаний із її процесуальними характеристиками: високим рівнем активності у висуненні вербальних та візуальних гіпотез, різноманітністю процесів функціонуванні процесів семантичної інтерпретації візуальних вражень, верба-

льною та візуальною оригінальністю. Враховуючи те, що у підлітковому віці провідною діяльністю особистості можна вважати навчальну діяльність, можемо віднести всі ці показники до свого роду факторів розвитку креативних здібностей особистості підлітка у процесі навчальної діяльності.

О.М. Грек, займаючись вивченням процесу розвитку візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу, встановлює його психологічну структуру: продуктивність висунення візуальних гіпотез, візуальна оригінальність та стратегіально-семантична гнучкість [1]. Також авторкою з'ясовано, що візуальна креативність тісно пов'язана із процесуальними компонентами візуального мислення: продуктивність висунення візуальних гіпотез, конструктивна активність, вербальна оригінальність, категоріальна гнучкість, конструктивна активність, візуальна активність та вербальна оригінальність.

Б.К. Пашнев на основі власних досліджень особливостей психологічної діагностики обдарованості у підлітковому віці робить висновок про те, що у структурі креативності обдарованих учнів-підлітків наявний специфічний комплекс інтелектуальних, творчих та мотиваційних характеристик, що створює певні передумови для віднесення даних учнів до категорії обдарованих [6].

Метою нашої роботи є з'ясування основних структурно-функціональних особливостей креативності особистості школяра та вивчення особливостей їх прояву в залежності від профілю навчання. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити наукові підходи до дослідження структурно-функціональних особливостей креативності особистості; 2) емпірично дослідити психологічні особливості креативності особистості школяра; 3) з'ясувати особливості прояву структурно-функціональних характеристик креативності особистості в залежності від профілю шкільного навчання.

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницької проблеми було застосовано комплекс методів, вибір та поєднання яких зумовлено предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли такі методи: теоретичний аналіз психологічної літератури з обраної наукової проблеми (визначення підходів, напрямків та параметрів розгляду емоційно-мотиваційних складових креативності особистості); теоретичне моделювання (розробка моделі креативності особистості); метод психолого-діагностичного обстеження (збір емпіричних даних); статистичні методи обробки даних із використанням інтегрованого статистичного пакету Statistica 8.0 for Windows (факторний аналіз).

Експериментальною базою дослідження став педагогічний ліцей м. Слов'янська, до дослідження були залучені школярі спеціалізованих

класів за природничо-математичним та гуманітарним профілями загальною кількістю 70 осіб, з яких 35 хлопців та 35 дівчат. Середній вік школярів, залучених до дослідження склав 15, 3 роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Далі нами представлені результати факторного аналізу структур креативності старших школярів природничого та гуманітарного профілів навчання.

Таблиця 1

Результати факторного аналізу структури креативності для старших школярів природничого профілю

Фактор 1 (самоконтроль)	Фактор 2 (мотивація творчої активності)	Фактор 3 (організованість)
Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,88 Емоційність інтелектуальна 0,88 Емоційність загальна 0,87 Самоконтроль емоційний 0,86 Авт. методика (емоційний індекс) 0,84 Емоційність комунікативна 0,81 Потреба у перспективі та надіях на краще 0,8 Творча активність (мотив. структур.) 0,78 Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,75 Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,71 Сила волі - 0,67 Спілкування (мотив. структур.) - 0,89	Творча активність (мотив. структур.) 0,27	Організованість 0,71
Факторна вага 10,24	Факторна вага 4,70	Факторна вага 4,00
Дисперсія 0,2	Дисперсія 0,09	Дисперсія 0,08

Як можна бачити з таблиці 1, основним є перший фактор (самоконтроль), що достовірно сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, мотивація творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю,

індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою. На іншому його полюсі розташований показник мотивації спілкування.

Другий фактор (мотивація творчої активності) містить на недостовірному рівні змінну показник творчої активності. Третій фактор (організованість) включає показник організованості.

Як можна бачити з таблиці 2, основним є перший фактор (самоконтроль), що достовірно сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, мотивації творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою. На іншому його полюсі розташований показник мотивації спілкування та показник сили волі.

Другий фактор (невербальний інтелект) містить показники інтелекту за тестом Равена, що увійшли на статистично достовірному рівні. Третій фактор (вольові якості) містить показники терплячості, стійкості та організованості. Тобто, показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю разом з показниками креативності (індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою) входять до складу цілісної психічної структури.

В той же час, протилежними до них показниками виступають мотивація спілкування та сила волі, тобто дані психічні якості за умови високого рівня їх прояву значно знижують ймовірність прояву креативності особистості як психічної якості. Таким чином, незалежно від профілю навчання структура креативності старшого школяра містить змінні інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса, емоційний індекс за авторською методикою.

Як вже йшла мова вище, до кола емоційно-мотиваційних складових креативності старшого школяра можуть бути віднесені наступні показники: інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, спілкування, мотивація творчої активності, потреба у перспективі та надіях на краще. Саме вони утворюють нерозривну факторну єдність із показниками-критеріями креативності особистості (оригінальність, унікальність та самооцінка креативності).

Таблиця 2

Результати факторного аналізу структури креативності для старших школярів гуманітарного профілю

Фактор 1 (самоконтроль)	Фактор 2 (невербальний інтелект)	Фактор 3 (вольові якості)
Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,92 Емоційність інтелектуальна 0,89 Творча активність (мотив. структ.) 0,88 Емоційність загальна 0,86 Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,84 Емоційність комунікативна 0,83 Авт. методика (емоційний індекс) 0,83 Самоконтроль емоційний 0,8 Потреба у перспективі та надія на краще 0,78 Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,77 Спілкування (мотив. структ.) -0,79 Сила волі -0,84	Тест Дж. Равена (кількість балів) 0,82 Тест Дж. Равена (вірні відповіді) 0,81 Тест Дж. Равена (рівнева оцінка) 0,8	Терплячість 0,77 Стійкість 0,76 Організованість 0,72
Факторна вага 11,75	Факторна вага 4,81	Факторна вага 4,55
Дисперсія 0,23	Дисперсія 0,09	Дисперсія 0,09

Перший фактор (самоконтроль) за виключенням варіацій (зміни навантаження включених показників) в залежності від профілю шкільного навчання є однаковим для школярів гуманітарного та природничого профілю. Що стосується інших відмінностей у факторній структурі, спостерігаємо збагачення третього фактору організованість для школярів природничого профілю показниками терплячості та стійкості та утворення фактору поведінкових проявів вольової природи для школярів гуманітарного профілю навчання. Відмінності у профілі навчання викликають появу у

старших школярів гуманітарного профілю додаткового показнику – сили волі у структурі креативності особистості.

Висновки. За результатами здійсненого дослідження можемо зробити наступні висновки: 1) незалежно від профілю навчання структура креативності старшого школяра містить змінні інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоційного самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом С. Медніка, індексу оригінальності за тестом Є. Торренса; 2) до складу емоційно-мотиваційних складових креативності старшого школяра можуть бути віднесені наступні показники: інтелектуальна, комунікативна та загальна емоційність, спілкування, творча активність, потреба у перспективі та надіях на краще; 3) відмінності у профілі навчання викликають появу у старших школярів гуманітарного профілю додаткового показнику – сили волі у структурі креативності особистості. Тобто, сила волі виступає невід’ємним показником креативності старшого школяра гуманітарного профілю навчання, і саме тією психічною реальністю, що відрізняє креативність старших школярів гуманітарного та природничого профілю. Виконане дослідження не вичерпує усіх прикладних питань проблеми психологічних характеристик креативності особистості, та існує нагальна необхідність подальших розробок у напрямку з’ясування динаміки креативності школяра із віком та у різних системах навчання, впливу чинника статі на особливості прояву креативності школяра.

Література

1. Грек О.М. Розвиток візуальної креативності підлітків засобами комп’ютерного тренінгу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Грек Олена Миколаївна. — Одеса, 2009. — 20 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / Дружинин В.Н. — СПб.: Питер, 2000. — 368 с.
3. Кривопишина О.А. Аналіз сучасних досліджень з проблем психологічних особливостей становлення та творчого розвитку особистості у юнацькому віці / О.А. Кривопишина // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. — К.: «Логос», 2007. — т. 7. — вип. 13. — С. 239-244.
4. Любчук О.К. Творча активність як психологічна детермінанта творчого розвитку суб’єкта учіння / О.К. Любчук // Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. — К.: «Логос», 2007. — т. 7. — вип. 13. — С. 81-87.

5. Меєрович М.Й. Формування рис творчої особистості у навчальному процесі як вимога економіки / М.Й. Меєрович // Наукові студії із соціальної та політичної психології. — Вип. 16 (19). — К.: Міленіум, 2007. — С. 257-262.
6. Пашнев Б.К. Психодіагностика одаренности / Б.К. Пашнев // Практична психологія та соціальна робота. — 2006. — №1. — С. 24-30.
7. Розіна І.В. Особливості розвитку креативних форм мислення у підлітковому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Розіна Ірина Володимирівна. — Одеса, 2009. — 20 с.
8. Третяк Т.М. Стратегія комбінування в технічній творчості учнів // Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / За загальною редакцією В.О. Моляко. — К.: «Освіта України», 2008. — С. 291-355.
9. Чорна Л.Г. Особливості прояву стратегій творчого мислення в обдарованих старшокласників // Стратегії творчої діяльності: школа В.О. Моляко / За загальною редакцією В.О. Моляко. — К.: «Освіта України», 2008. — С. 501-550.
10. Guilford G. The nature of human intelligence / Guilford G. — New York: McGraw Hill, 1967. — P.23-47.